

К. И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университети жана тең уюштуруучу Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин бириккен Д 06. 23. 670 диссертациялык кеңешинин эксперти биология илимдеринин доктору, профессор Самиева Жыргал Токтогуловнанын Сыдыков Айбек Белековичтин “Ар түрдүү клондук тамырларда алма дарактарын көбөйтүү” темадагы диссертациясына 06.01.09–өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча айыл чарба илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине берген:

КОРУТУНДУ ПИКИРИ

1. Диссертациялык кеңешке корголо турган кандидаттык иштин адистикке тиешелүүлүгү. Сунуш кылынган кандидаттык диссертация диссертациялык кеңештин профилине туура келет.

Диссертациялык жумуштун негизги мазмуну 06.01.09–өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистигинин паспортунун 1, 2, 5 жана 9 (белгилүү деңгээлде) - пункттарына ылайык келет. Автор тарабынан алынган илимий натыйжалар ушул пунктарга шайкеш келтирилген.

2. Иштин максаты. Чүй өрөөнүнүн шартында клондук тамырларда алма сортторунун агробиологиялык, чарбалык өзгөчөлүктөрүн изилдөө, экономикалык пайдасын аныктоо болуп эсептелет.

Коюлган максат диссертацияда төмөндөгү милдеттерди аткаруу менен чечилген:

1. Клондук тамырларда алма сортторунун өсүүсүнүн жана өнүгүүсүнүн агробиологиялык өзгөчөлүктөрүн изилдөө;

2. Изилденип жаткан клондук тамырлардагы алма сортторуна жылдык өнүгүү мезгилиндеги биологиялык жана чарбалык көрсөткүчтөрүнө баа берүү;

3. Клондук тамырлардагы алма сортторунун өстүрүү технологияларын иштеп чыгуу;

5. Изилденген клондук тамырлардагы алма сортторду өстүрүүнүн экономикалык эффективдүүлүгүн баалоо.

Коюлган максат, милдеттер диссертациялык иште толугу менен чагылдырылган.

3. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Багбанчылыктын өнүгүүсүнүн, интенсивдүү жолуна өтүшүнүн башталышы, отургузулган көчөттөрдүн жогорку сапатына талаптарды койуу болуп эсептелет. Бул талаптар, отургузулган интенсивдүү бактардын жогорку сапаты, эрте мөмө бериши, жана жумшалган каражаттардын чыгымы 5-6 жылдын ичинде камсыз кылынууга тийиш. Кыргызстанда биринчи жолу, клондук

тамырларга кыйыштырылган алма дарактарынын көбөйүшү, жана биологиялык өзгөчөлүктөрү изилденди. Азыркы мезгилдин ичинде айлана-чөйрөнүн ар кандай факторлорунун өзгөрүшүнүн натыйжасында, кыштын катуу үшүк жүрүшү, грибок оорусунун чыгышы, жана тигил же бул аймак үчүн жаңы зыянкечтердин пайда болушунун себебинде, көптөгөн туруксуз сорттор жоголуп кеткен. Бирок, бул сорттордун кээ бирлери эл арасында сакталып калганы анык. Заман талаптарынан улам, көбү сапаттуу багбанчылыкты жандандырууга мүмкүнчүлүк таап, ал эми кээ бирлери интенсивдүү бакчаларды отургузуп жатышат. Мына ушуга байланыштуу, биздин алдыбызга республикада сакталып калган байыркы сортторду пайдалануу менен, жергиликтүү шартка жакшы ыңгайлашкан, жаңы өсүмдүктөрдү өстүрүү ошондой эле, алардын тамырын түзүү үчүн, жаңы булактарды аныктоо милдети коюлду. Учурда интенсивдүү бакчаларга кызыккандар көбөйдү, бирок бул кымбатка турат жакшы импорттук көчөттүн баасы 800 сомду түзөт, ал эми арзаны 150 сомду түзөт. Италиялык жана немистик көчөттөр андан да кымбат, ал эми Польша, Сербия, Турция көчөттөрү бир аз арзан болууда. Кыргызстандан алынган көчөттөр, чет элдиктердикине атаандашып, интенсивдүү бак отургузууга кеткен чыгымды азайтат. Азыр республикада 200 гектардан ашык аянтка мындай бакчалар отургузулган.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жанылыктары катары төмөнкүлөрдү эсептөөгө болот: Сыдыков Айбек Белековичтин илимий жактан негизделген ыкмаларды колдонуу менен алынган керектүү көлөмдөгү көп жылдык эксперименталдык материалдар менен изилдөө натыйжалары; системалуу жүргүзүлгөн фенологиялык байкоолору жана натыйжаларды талдоо диссертацияга коюлган максаттарына жана милдеттерине ылайык келет. Изилдөөнүн натыйжаларынын ишенимдүүлүгү жана жүргүзүлгөн эсептөөлөр эксперименталдык түрдө текшерилген.

Чүй облусунун топурак-кыртышынын климаттык шарттарында биринчи жолу К. И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин окуу-тажрыйба чарбасында жана питомнигинде көп жылдык изилдөөлөрдүн жүрүшүндө, алма дарагынын клондук тамырынын 5 формасынын адаптация жана өндүрүш потенциалы изилденген. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, ММ-106, М-26 жана М-9 клондук тамыры Кыргыз Республикасынын Чүй облусундагы интенсивдүү бактарды отургузуу иштерине эң келечектүү сорттор болуп саналары белгилүү болду.

4. Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси. Кыргызстандын шартында биринчи жолу алма дарактарынын эзелки сортторун кодура (клондук) тамырларда натыйжалуу өстүрүү мүмкүнчүлүгү аныкталган жана далилденген. Кыйыштырылган алманын көчөттөрүн,

тездетип өстүрүүнүн технологиясы иштелип чыкты. Кыргызстандын шартында клондук тамырдын беш даанасы жана беш алманын сорту изилденип, бааланган.

Диссертацияда алынган илимий натыйжалар төмөнкүлөрдө ишке ашырылды:

- изилдөө иштери К.И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин Агрономия жана токой чарба факультетинин токой чарба жана мөмө-жемиш өстүрүү кафедрасынын илим изилдөө иштеринин (2012-ж. 27.01. №4 протоколу мам.каттоо номери) жана 2013-2017-жылдарга карата Кыргыз Республикасынын туруктуу өнүгүүсүнүн улуттук программасынын 5.1. “Экологиялык коопсуздук жана экономикалык өсүштүн милдеттери” бир катар пункттары менен түздөн түз байланышка жана анын негизинде ишке ашырылган.

Фундаменталдуу жоболор, корутундулар жана практикалык сунуштар толук чагылдырылган орус, англис, кыргыз тилинде жазылган 10 илимий эмгек КР Өкмөтүнүн карамагындагы Улуттук Аттестациялоо Комиссиясы тарабынан сунушталган рецензиялануучу илимий басылмалардын тизмегине кирген илимий басылмаларда жарыяланган.

5. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши

Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максат жана милдеттерине дал келет. Кыргыз, орус жана англис тилдеринде бирдей корутунду берилген.

6. Диссертацияда орун алган кемчиликтер: Эксперттик комиссия тарабынан төмөнкүдөй эскертүү, сунуштар киргизилди:

1. Диссертациялык иште жана авторефератта грамматикалык жана стилистикалык каталар кездешет.

2. Көрсөтүлгөн талаа эксперименттердеги кайталоолор кайсыл жылдары жүргүзүлгөн, тактоо керек.

3. Техникалык кемчиликтерди да карап чыгуу керек, алсак таблицалардын аталыштарында.

Жогорудагы айтылган сын сөздөр изденүүчүнүн жалпы эмгегинин баасын төмөндөтпөйт.

7. Сунуштамалар: Жетектөөчү мекеме жана расмий оппоненттерди дайындоо.

Д. 06.23.670 диссертациялык кеңешине, Сыдыков Айбек Белековичтин кандидаттык диссертациясы боюнча:

Жетектөөчү уюм катары: Ош мамлекеттик университети.

Биринчи расмий оппоненттике - айыл чарба илимдеринин доктору, доцент, М. Адышев атындагы Ош технологиялык университетинин илим жана инновация боюнча проректору Танаков Нурланбек Токтогуловичти сунуштайм;

Экинчи расмий оппоненттике – айыл чарба илимдеринин кандидаты, профессор, Заманбап эл аралык университетинин экономика кафедрасынын башчысы Суйундуков Улан Азаковичти сунуштайм. Себеби 06.01.09 –

өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистигине ылайыктуу, изилдөө милдеттерине жакын жана адистиги туура келет деп эсептейм.

8. Сунуштар:

1. Диссертация өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча кыргыз тилинде аткарылган биринчи иш болгондуктан, илимий терминдер, стилдик жактан көйгөйлөр диссертантка айтылды, бир пикирге келип оңдоп койсо болот.

2. Сугаттын нормасын тиркемеге кошуу зарыл.

3. Жаны адабияттардан кошуп кою керек.

9. Корутунду: Сыдыков Айбек Белековичтин 06.01.09 – өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча айыл-чарба илимдеринин кандидаты даражасын изденип алуу үчүн “Ар түрдүү клондук тамырларда алма дарактарын көбөйтүү” аттуу темада жазылган диссертациялык изилдөөсү Кыргыз Республикасынын Улуттук Аттестациялык Комиссиясы тарабынан кандидаттык диссертацияларга коюлуучу талаптардын 10-пунктунун баарына ылайык келет. Диссертант Сыдыков Айбек Белекович, 06.01.09 – өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча айыл чарба илимдеринин кандидаты илимий даражасын алууга толук мүмкүнчүлүгү бар экенин тастыктаймын.

Сыдыков Айбек Белековичтин 06.01.09 – өсүмдүк өстүрүүчүлүк адистиги боюнча айыл чарба илимдеринин кандидаты даражасын изденип алуу үчүн “Ар түрдүү клондук тамырларда алма дарактарын көбөйтүү” аттуу темада жазылган диссертациялык жумушунун актуалдуулугун жана практикалык маанилүүлүгүн эске алуу менен аякталган диссертациялык жумуш деп эсептеп, бул илимий эмгекти өз багытында диссертациялык кеңеште ачык коргоого сунуштаймын.

Эксперт:

**Б. Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек
эл аралык университетинин
Инновациялык технологиялар илимий-
изилдөө институтунун директору,
б.и.д., профессор**

Ж. Т. Самиева

Эксперттик топтун мүчөсүнүн колун тастыктаймын:

Д 06.23.670. Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы

а.ч.и.к., доценттин м.а.

С. А. Мамытканов

15.05.2024 жыл